

Het blikken paardje

Janice Steinberg

Het blikken paardje

Vertaald door
Johannes Jonkers

Ambo|Anthos
Amsterdam

ISBN 978 90 472 0199 1

© 2013 Janice Steinberg, First published in the United States
by Random House USA

© 2014 Nederlandse vertaling Ambo|Anthos uitgevers,
Amsterdam en Johannes Jonkers

Oorspronkelijke titel *The Tin Horse*

Omslagontwerp Janine Jansen

Omslagillustratie © Stephen Carroll/Trevillion Images

Foto auteur © Gaia Steinberg

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers n.v., Antwerpen

Voor Jack,
mijn basjert

Ik baande me een weg tot achter in de winkel, liep door een afscheiding en vond een kleine donkere vrouw die aan een bureau een juridisch boek zat te lezen... Ze had het fijnbesneden gezicht van een intelligente Jodin.

– Raymond Chandler, *The Big Sleep*

We vertellen onszelf verhalen om te kunnen leven.

– Joan Didion, *The White Album*

Elaine

‘Elaine, wat is dit? Poëzie?’ Hij werpt me een snelle blik toe; zijn gezicht is zo jong, zo gretig. Dan kijkt hij weer naar de map die geopend op de eetkamertafel ligt.

‘Laat eens zien,’ zeg ik, maar hij begint al voor te lezen.

“‘Elke vijg verbergt zijn bloem diep in zijn hart...’”

‘Josh!’ Ik steek mijn hand uit en kijk hem aan met wat mijn kinderen de Bijtende Blik noemen... en op hetzelfde moment voel ik tegen mijn rug de stam van de vijgenboom in onze tuin in Boyle Heights; voel ik in mijn binnenste een kortstondige opleving van het onmogelijk teergevoelige achttienjarige zelf dat die woorden schreef.

‘Tuurlijk, oké, als jij er eerst naar wilt kijken.’ Hij geeft me de map aan maar voegt eraan toe: ‘Deze horen in het archief.’

Joshua doet zijn naam eer aan; liet Jozua de muren niet instorten?

Ik dacht dat het een buitenkansje was toen de bibliotheek van de University of Southern California mij vroeg mijn documenten aan hun bijzondere collecties te schenken. Ik had met de gedachte gespeeld naar een seniorenappartement te verhuizen in Rancho Mañana of – zoals ik het niet kan laten te noemen – Huize Geen Morgen, en ik zag ertegen op alle documenten en boeken te moeten sorteren die zich hadden opgestapeld tijdens de halve eeuw die ik in mijn huis in Santa Monica had gewoond. De USC bood de hulp aan van een promovendus bibliotheek- en informatiewetenschap, een archivaris, en ik greep dat aanbod met beide handen aan.

Er stak wel enige twijfel de kop op. Mijn beroepsmatige leven voor

vreemden tentoonstellen is tot daaraan toe, maar de USC wil niet alleen materiaal van mijn juridische loopbaan; ze zijn geïnteresseerd in mijn persoonlijke documenten, dingen uit mijn kindertijd en van mijn familie. Nou ja, ik stelde me zo voor dat de student bibliotheekwetenschap een gezeglijke jongedame zou zijn die er geen punt van zou maken als ik iets privé wilde houden, iemand met wie het opgraven van mijn verleden een soort chirurgische procedure zou zijn: steriel en onpersoonlijk. Uitgerekend ik – na een heel leven te hebben gewijd aan het bestrijden van vooroordeel – verviel tot zo'n overhaast stereotype. En daar moet ik nu voor boeten. Mijn allesbehalve gezeglijke archivaris, Josh, ziet elke snipper papier als een potentiële goudmijn, en telkens wanneer zijn indringende nieuwsgierigheid op een oude pijn of boosheid stuit, is hij verrukt; mijn ergnis schrikt hem niet af, maar doet hem enkel meer aandringen.

Niet dat ik Josh verantwoordelijk kan stellen voor de nostalgie die mij overviel bij het openen van een doos tekeningen van mijn kinderen, of voor de steek van verdriet toen ik op de brieven stuitte die ik met Paul wisselde – afgelopen maand was hij vier jaar dood – toen hij tijdens de Tweede Wereldoorlog in het leger zat. En nu mijn tienerpoëzie. Misschien is het maar goed ook dat Josh geen gevoelige boekenwurm is die me zou proberen te troosten bij elk brokje van mijn verleden dat een zenuw raakt. Ik heb liever tegenspraak dan medelijden.

'Is dat alles uit mijn kantoor?' vraag ik kweik. Zo ken ik mezelf weer, Elaine Greenstein Resnick, een kweike, zakelijke vrouw, geen meisjesachtige dichteres die door elk aandenken van haar stuk wordt gebracht.

'Ik ga het even controleren.' Hij springt op. Hij is snel en efficiënt – gelukkig maar, want ik heb inderdaad gekozen voor het seniorenappartement. Ik zet mijn huis te koop en verhuis half december naar Rancho Mañana, over zes weken al.

Zodra hij de kamer uit is en ik alleen ben, werp ik een blik op het eerste gedicht. 'Elke vijf verbergt zijn bloem diep in zijn hart. Ik ontbeer die kunst om te verhelen. De bloem van mijn liefde...' Ben ik ooit zo jong en kwetsbaar geweest? Waar is dat meisje gebleven? Als ik terugkijk naar de Elaine die op haar elfde haar eerste idealistische

brief naar een krant schreef, kan ik een lijn trekken naar de actievoerende advocaat die ik later werd. De kiem was er, ook al verbaast het me dat het stille, bedachtzame meisje dat ik was zich tot zo'n felle kempiaan ontwikkelde – hoe noemde de *Los Angeles Times* me ook alweer, 'al decennialang dé progressieve advocaat van deze stad, vanaf de heksenjacht van McCarthy tot de burgerrechtenbeweging, het protest tegen de Vietnamoorlog en de vrouwenbeweging'?

Maar wat is er geworden van de zachtaardige dichteres die ooit in mij huisde? Ik kan de datum noemen waarop ik met het schrijven van poëzie ben gestopt: 12 september 1939. Ik was achttien. Maar of ik nu wel of niet bleef schrijven, wat is er gebeurd met die zachtaardigheid? Ben ik die gewoon ontgroeid? Heb ik die ommuurd? Ik heb het gevoel dat iets uit die vergeten gedichten me roept. Maar wat een onzin! berisp ik mezelf. De sentimentaliteit van een oude vrouw. Ik sluit de map en stop hem in de rieten mand met dingen die ik wil bekijken voordat ik ze aan Josh overdraag voor het archief. Ik ben overigens niet van plan hem de gedichten te geven, ik zorg wel dat ze 'zoekraken'.

Na de verrassende vondst van de poëzie ben ik op mijn hoede als Josh met twee dozen van warenhuizen naar de eetkamer terugkeert – hoewel de dozen op zich geen alarmbel doen afgaan, geen huivering van schrik veroorzaken.

'Waar komen die vandaan?' vraag ik.

'Kastplank, helemaal achterin. Daar staat een stapel van die dozen.'

'Misschien zijn het spullen van Ronnie.' Mijn kantoor was vroeger de kamer van mijn zoon. Ik verwacht door de motten aangevreten kampeerkleding of een verzameling stripboeken.

'Nee, ze zitten vol documenten.'

Josh zet de bovenste doos – van Buffum's – tussen ons in en licht het deksel, en nu komt de herinnering tot leven: aan hoe mijn jongere zussen en ik het appartement van onze moeder uitruimden na haar overlijden. Dat was langer dan dertig jaar geleden, en wat was het een beproeving geweest. In het strak vormgegeven appartement in West-Los Angeles waar we mama na de dood van papa naartoe verhuisden, had ze een nieuwe versie geschapen van ons volgepropte,

claustrofobische huis in Boyle Heights. Mama's dood, tien jaar na papa's overlijden (hij had een beroerte gehad), was een schok geweest. Op haar zesenzeventigste was ze – nog steeds vitaal – tijdens haar dagelijkse wandeling overreden door een dronken automobilist. Toen Audrey, Harriet en ik in een waas van verdriet haar appartement in ogenschouw namen, stuitten we op twee – vier? een stuk of tien? – dozen van inmiddels ter ziele gegane warenhuizen, waarin mama documenten bewaarde en wie weet wat nog meer. Geen van ons kon het toen opbrengen ze te doorzoeken.

Ik herinner het me niet, maar we moeten die dozen in mijn auto hebben gegooid en op de een of andere manier zijn ze uiteindelijk in de kast van mijn zoon beland.

‘Hé, is dit Hebreeuws?’ Josh houdt een brief omhoog die hij heeft uitgevouwen en probeert me een paar witte handschoenen aan te geven. Hoe vaak ik ook tegen hem zeg dat ik het recht heb mijn eigen spullen aan te raken, hij komt telkens weer met een tweede paar handschoenen aanzetten.

Ik laat mijn ogen over de Hebreeuwse letters dwalen. ‘Jiddisch. Dat moet van mijn moeders familie in Roemenië zijn.’

‘Kun je nog steeds Jiddisch lezen?’

Ik ontdek dat ik dat kan.

‘Waar gaat het over?’

‘Familienieuws – iemand is getrouwd, iemand anders heeft een kind gekregen.’ Typerend voor wat we in de jaren twintig hoorden van onze familieleden in Roemenië. In de jaren dertig werden hun brieven angstige smeebeden aan ons adres om in elk geval de jongeren over te laten komen. Wij slaagden daarin met mijn neef Ivan; mijn familie stelde hem in staat naar Los Angeles te komen. En na de oorlog wisten twee neven Palestina te bereiken, en drie andere gingen naar familie in Chicago. Maar de rest was verdwenen.

‘Nou, deze moeten zonder meer bewaard worden.’ Met een hebbelijke glans in zijn ogen houdt Josh een stapeltje brieven vast, allemaal keurig bewaard in hun originele envelop. Hij pakt een van de plastic zakken die hij gebruikt voor spullen die voor het archief zijn bestemd.

‘Wacht, die wil ik lezen!’ Ik betwijfel of ik tijd heb om de brieven

meer dan vluchtig door te kijken. Maar dit is mijn familie, mijn geschiedenis. Die van mij en Harriet. Zij en ik zijn van ons vieren, de meisjes Greenstein, als enigen overgebleven. Ik weet niet of Harriet ooit Jiddisch heeft geleerd, maar ik moet de brieven met haar delen, haar deze dingen die mama koesterde op zijn minst laten aanraken, voordat ze bronnenmateriaal voor iemands proefschrift worden.

‘Tuurlijk.’ Josh laat de brieven in de zak glijden, labelt hem en geeft hem mij aan. ‘Laat ze hier maar in zitten als je ze niet leest.’

Naast de brieven zitten er in de doos losse notities, recepten en knipsels uit kranten en tijdschriften waarvan niet duidelijk is waarom ze bewaard moeten worden. ‘Iemand had een verzamelmanie,’ zegt Josh vergenoegd, maar zelfs hij deponeert een groot deel van de inhoud van de doos in de recyclingcontainer naast hem.

We gaan verder met de tweede doos, ditmaal van May Company. Het is een rijke bron. Mama wijdde deze doos aan ons, haar dochters. Ik ontdek rapporten, schooldocumenten, krijttekeningen. Hier is mijn toelatingsbrief van de USC, met de belofte van een volledige studiebeurs. En hier, keurig opgeborgen in een bruine envelop, mijn artikelen in de schoolkrant en de ingezonden brieven die ik met Danny schreef, oproepen aan Amerika om te reageren op de benarde situatie van de Joden in Europa. Ja, zeg ik tegen Josh, natuurlijk geef ik hem de artikelen en brieven als ik ermee klaar ben – en nadat ik Harriet de doos heb laten zien.

Ik blijf spitten en stuit op een pakje ter grootte van een half vel papier dat met een elastiekje bijeen wordt gehouden. Als ik het oppak verkruimelt het elastiekje en vallen er... o jee, dat zijn de programma’s van Barbara’s dansoptredens. Het zijn er een stuk of tien, vijftien, met kunstige handgeschreven titels, gedrukt op dik kwaliteitspapier.

Ik open een van de programma’s en zit het volgende moment in het donker naar mijn dansende zus te kijken. Ik bewonder haar niet alleen, maar vóél haar bewegingen in mijn lichaam – hoewel ik nooit met haar vuur en overgave had kunnen dansen. Ik snakke naar momenten voor mezelf, terwijl Barbara tot leven kwam in de schijnwerpers. Maar gáf ze zich op het podium wel bloot, of hield ze ook van optreden omdat het haar de gelegenheid bood een andere identiteit aan te nemen?

‘Elaine,’ zegt Josh, en ik besef dat ik mijlen – jaren – hiervandaan ben geweest. ‘Heb jij gedanst?’

‘Nee. Mijn zus Barbara.’ Mijn keel wordt rauw van de dreiging van onverwachte tranen.

‘Ballet?’

‘Modern,’ zeg ik met verstikte stem.

‘Heeft ze er ooit iets mee gedaan? Carrière gemaakt?’

‘Ze deed wat de meeste vrouwen van mijn generatie deden. Ze trouwde en stichtte een gezin.’ Als ik lieg komen de woorden makkelijker. Toch zie ik plotseling voor me hoe ik tijdens een storm op de oever van de Los Angeles River sta terwijl het water kolkt en mijn zenuwen gespitst zijn op tekenen van plotselinge overstroming. Onzin! zeg ik weer tegen mezelf.

Hij vraagt of hij de programma’s mag hebben voor een of ander dansarchief op de USC, en ik zeg prima – wat moet ik ermee?

Dan komt er uit de doos een nieuwe uitdaging voor mijn evenwicht: Philips visitekaartje.

Josh fluit. ‘Wow! Wat had jouw moeder te maken met een privé-detective?’

Ik mompel iets over dat ik in mijn studententijd voor Philip heb gewerkt. Dat brengt Josh op nieuwe vragen, en hij noemt een naam, iemand van wie ik nog nooit heb gehoord, die op de achterkant van het visitekaartje is geschreven. Ik flap eruit dat ik barstende hoofdpijn heb gekregen en werk hem snel de deur uit. Dan staak ik mijn verzet en laat ik de overstroming komen.

Ik verwacht een soort geweld – dat ik in een woeste huilbui zal uitbarsten of een vaas door de kamer zal slingeren. Maar in plaats daarvan is er een gevoel van overgave terwijl ik me laat meevoeren door de rivier van verdriet, woede, spijt en liefde, de rivier van Barbara.

Zayde de piloot

Op 28 maart 1921 om 23.52 uur wurmde Barbara zich uit mama, het felle licht in van het White Memorial Hospital aan Boyle Avenue in Los Angeles. Zeventien minuten later – maar de volgende dag – kwam ik achter haar aan gezwommen. Had zij me aan de kant geduwd? Schroomde ik, plotseling bevreesd voor de wereld? Maar Barbara was me altijd voor. Een halfuur voordat het mij lukte, balanceerde zij op een fiets, en iedereen was zo druk met haar feliciteren dat ze niet in de gaten hadden dat ik op onze gemeenschappelijke fiets klom en naar de hoek wiebelde. Mensen noemden ons altijd Barbara en Elaine, nooit Elaine en Barbara. En hoewel ik Danny het eerst heb ontmoet, was Barbara zijn eerste liefde.

We waren een twee-eiige tweeling. Toch zou niemand eraan hebben getwijfeld dat we zussen waren. We hadden allebei dik, krullend donker haar (het hare iets krullender en het mijne met een rodere glans, waar ik trots op was), hazelnootkleurige ogen met gouden vlekjes en een flinke maar gelukkig rechte neus. Toen we tieners werden, schoot ik omhoog tot een meter achtenvijftig, wat lang was voor onze familie; Barbara was drie centimeter korter. Ons meest in het oog springende uiterlijke verschil lag in de vorm van ons gezicht. Zij had appelwangen net als mama, terwijl mijn gezicht smal was, met papa's diepliggende ogen; lang voordat ik op mijn elfde een bril begon te dragen, bestempelden de mensen mij terecht als het serieuze meisje. Pasten we ons aan ons gezicht aan, of weerspiegelde dat van begin af aan onze aard? We spraken allebei op een gemiddelde

toonhoogte en ‘zo helder als een klok! Jullie moeten bij de radio gaan!’ Papa, die zich schaamde voor het accent van zijn ouders en dat van mama, schaaftde aan onze uitspraak door ons gedichten te laten voordragen. Waar ik mijn gedachten bewust in zinnen kneedde, aarzelde Barbara nooit. En zij kon zingen, met een stem die rijpte tot een diepe smartlapstem, terwijl ik er nauwelijks een deuntje uit kon persen.

Op foto’s hebben we dezelfde glimlach, hetzelfde van papa geërfdde spleetje tussen onze voortanden. Maar een film zou hebben laten zien dat zij vlotter glimlachte. Als één eigenschap mijn zus het meest karakteriseerde, dan was het vlotheid, in alle betekenissen van het woord. Barbara was spontaan, gretig, levendig, warm, iemand die voortdurend met spelletjes en kattenkwaad op de proppen kwam, wat haar tot de natuurlijke leider van de groep kinderen in onze buurt maakte. Ze was ook ongeduldig, impulsief, roekeloos en snel in haar oordeel. Kwikzilverig, zelfs wreed, een snel van kostuum wisselende gevoelsartiest die jou de ene dag aanbad en, erger dan woede of haat, de volgende dag vergat dat je bestond.

En ze kon een spoor van vernieling achterlaten, een talent waarvan ik voor het eerst getuige was toen ze de beurskrach van 1929 veroorzaakte. Natuurlijk was ik toen oud genoeg – achtenhalf – om te begrijpen dat rampen binnen onze familie geen invloed op de hele wereld hadden. Toch associeerde ik Zwarte Dinsdag altijd met de storm die ons huis dezelfde dag trof vanwege wat Barbara Zayde aandeed.

Zayde Dov, papa’s vader, woonde bij ons in. Ons huis was in feite hetzelfde als dat waarheen Zayde was verhuisd toen papa zeventien was. Maar Zayde kwam niet uit Los Angeles. Hij was de oceaan overgestoken om naar Amerika te gaan. En daarvoor nog had hij een rivier moeten oversteken. Een afstand van niks natuurlijk vergeleken bij de Atlantische Oceaan die twee weken lang onder hem zou kolkten, een beproeving die hem deed besluiten nooit meer een voet in een boot te zetten, zelfs niet in de roeiboortjes van Hollenbeck Park. Maar het oversteken van de rivier was moeilijker. Het begin van het zich losrukken van alles wat hij kende en wat hem kende, een zeventienjarige jongen met de kugel van zijn mama nog warm in zijn buik

en het verse vocht van haar tranen in de sjaal die zij om zijn hals had geknoopt.

En Zaydes rivier was geen plattelandsstroompje, maar de machtige Dnjester, die vanaf de Karpaten langs Zaydes dorp in de Oekraïne naar de Zwarte Zee ijlde. Daar kwam nog bij dat hij de rivier over moest zwemmen op een nacht in maart – met ijskoud water en een sterke stroming door de smeltende sneeuw van de Karpaten – opdat de honden geen lucht van hem kregen. De honden en de mannen erbij, mannen met knuppels en geweren.

Op dit punt aangekomen zweeg Zayde altijd. En Barbara en ik vroegen dan, ademloos alsof de honden achter óns aan zaten: ‘Waarom achtervolgden ze jou?’

‘Ach,’ zei hij, en hij nam een slokje van zijn kop thee met een scheutje whisky erin. ‘Ik had een grote misdaad gepleegd, meisjes.’

Hoe vaak ik het verhaal ook hoorde, ik kon het beeld dat me voor ogen kwam nooit meer uitwissen, het beeld van Zayde die in zijn pantoffels met de poet van een bankroof op een paard springt, als de wildwestboeven die ik in de bioscoop zag.

Totdat hij vervolgde: ‘Ik was verliefd geworden.’

Het meisje heette Agneta. Ze was de dochter van een van de boeren die op marktdag naar de stad kwamen, een gebeuren dat na verloop van tijd dankzij Zaydes vertelkunst en mijn verbeelding zo levensrecht werd dat ik bijna het gevoel had alsof ik erbij was geweest, alsof ik getuige was geweest van het tafereel dat Zaydes lot bezegelde. Marktdag was in Zaydes dorp druk en rumoerig, met het gedrang van boeren die de producten van hun boerderij verkochten en de Joodse dorpelingen die waren als thee, zout en lampenolie te koop aanboden. Onder de dorpelingen bevonden zich ook ambachtslieden als Berel de blikslager, de vader van Zayde Dov.

Berel, een ondernemend man, had onlangs een slijpmachine gekocht en breidde zijn nering uit met slijpwerk. En een schaar bleek, heel toepasselijk, het instrument te zijn van Dovs ‘vervreemding’ – zo’n rijk woord, dat zowel betekent dat je een vreemde wordt voor anderen als dat alles om je heen, alles wat je ziet en hoort, zelfs wat je ruikt, vreemd is geworden. Je neusgaten snuiven niet meer precies die geuren op die van déze aarde en vegetatie komen, van déze ma-

nier van koken en omgaan met vuilnis, de geur, hoe smerig ook, van thuis. Als Dov had kunnen voorzien wat hij op het punt stond te verliezen, zou hij dan anders hebben gehandeld op de dag dat Agneta zijn blikslagerswinkel binnenkwam en haar schaar zo fijn geslepen wilde hebben dat ze er de stof mee kon knippen die ze zojuist had gekocht voor een mooie jurk?

Het was bijna donker en Dov stond alleen in de winkel. Hij bediende het voetpedaal om het slijpwieltje te starten en hield de bladen van Agneta's schaar tegen de steen. Hij was zich aanvankelijk meer bewust van het werk dan van het mooie boerenmeisje.

'Ik hield van het werken met de slijpmachine,' zei hij tegen ons. 'Het was het enige waar ik goed in was. Mijn vader zei dat hij nog nooit zo'n schlemiel had gezien bij het bewerken van blik.'

Hij controleerde de bladen van de schaar met zijn vinger, sleep ze nog een beetje bij en poetste ze met een schone doek tot ze glommen in het zwakke licht van een late middag in januari. 'Perfect, zie je?' zei hij, en hij demonstreerde dat door een stukje papier door te knippen en de scherpe randen ervan te laten zien. Agneta, die bijziend was, boog zich dicht naar hem toe om te kijken, zo dicht dat hij haar kon ruiken: een geur van grove zeep, van gedroogde rozemarijn die ze in bosjes had meegenomen naar de markt, en van een zestienjarig meisje.

'Laat me het hier eens bij zien.' Ze haalde een pakje uit een mand die ze aan haar arm droeg, wikkelde het bruine papier los en ontblootte een hoek van de stof, een lichtblauwe die bij haar ogen paste; de stof voelde zacht aan toen hij hem vasthield en er de schaar op richtte. 'Nee, gek, niet zoveel!' riep ze en griste de stof uit zijn handen, waarbij haar vingers de zijne schampten en haar blauwe ogen hem plagend aankeken.

Hierdoor aangemoedigd overhandigde hij haar de schaar, en deze keer duurde hun aanraking misschien wel twee seconden. 'Doe jij het maar.'

Agneta wikkelde de stof weer in het bruine papier en greep achter zich naar de vlecht die tot halverwege haar middel hing. Terwijl ze haar naar rozemarijn geurende blonde haar tussen hen in liet bungelen, knipte ze een stuk of tien slierten af van het eind van haar vlecht en reikte die Dov aan.

‘Snappen jullie, meisjes? Agneta was een goj, een christen. Ze dacht dat ze kon zeggen wat ze wilde, omdat ik niemand was, een Jood.’

Dov Grinshtayn geloofde echter niet in zulke verschillen. Hij was van plan ze op te heffen; iedereen deed dat op de socialistische bijeenkomsten die hij stiekem bezocht. En hij was een sterke, mooie jongen, die meer hield van in het bos wandelen en (gelukkig maar, zoals later bleek) in de rivier zwemmen dan van de hele dag opgesloten zitten in de studiezaal van de rabbi. Op een foto die een paar jaar later in New York werd genomen, is zijn kaak vastberaden, zijn zijn schouders stevig en zijn ogen, onder dik, golvend zwart haar... Hoewel de foto een beetje onscherp is, kun je de uitdaging in zijn ogen zien. Het soort blik waarvan ik me voorstelde dat hij die Agneta toewierp.

‘Hier,’ zei ze toen hij daar maar stond in plaats van de haarlok aan te pakken. ‘Neem maar.’

‘Waarom zou ik die willen hebben?’

‘Om aan me te denken.’

‘Waarom zou ik aan jou willen denken?’

Haar scherts keerde zich tegen haar. Agneta’s glimlach verloor alle zelfverzekerdheid totdat ze de ingezogen lippen van een kind had dat tegen haar tranen vecht. En Dov ervaarde in één samengebald moment alles in hem wat mooi was en alles wat gemeen was.

‘Ai, ik had er spijt van dat ik haar van streek had gemaakt. Maar als je in Amerika woont, meisjes, heb je daar geen idee van. Christelijke jongens sloegen ons in elkaar; dat deden ze onder de ogen van volwassenen en ze kwamen ermee weg. Soms vielen bendes christenen alle Joden aan. Dat werd een pogrom genoemd. Elke minuut van je leven zat je in angst.’

Omdat het een voortdurende bron van zorg was dat ze aan de genade van de christelijke boeren overgeleverd waren, kon hij niet anders dan genieten van het beetje macht dat hij uitoefende over één christelijk meisje... totdat de tranen in haar ogen kwamen. Toen smolt hij. Ernstig stak hij zijn hand uit. Agneta duwde de haarlok in zijn handpalm. Hij draaide de lok in een driehoekig stukje papier en stak het pakketje in zijn zak.

Ze spraken nu alleen nog over hun transactie.

‘Is de schaar scherp genoeg?’

‘Ja, prima.’

‘Zal ik hem inpakken?’

Maar elk woord had poëzie in zijn armen.

‘Agneta, waarom duurt het zo lang, meisje?’ Een mannenstem bij de deur, schor alsof hij net uit de taveerne kwam, en op dat moment leerde Dov haar naam kennen.

‘Ik kom eraan, vader,’ riep ze.

‘Wacht even. Neem...’ zei Dov, voordat hij ook maar enig idee had wat hij haar moest geven. ‘Hier!’ Een potlood uit zijn zak, bijna nieuw en nog nauwelijks op gekauwd.

‘O.’ Ze keek naar het potlood alsof ze niet wist hoe je dat moest gebruiken. Was ze eigenlijk wel geletterd, dit meisje dat hem in ballingschap zou storten? Ze stopte het potlood in haar mand en holde de deur uit.

Twee weken later kwam ze terug met een pan die gerepareerd moest worden, maar het was druk in de winkel en hij moest zich onder het toezien van de pietluttige Berel op het werk concentreren. Van de zenuwen brandde hij zijn vingers aan de soldeerbout, maar dat wekte nauwelijks argwaan bij zijn vader, want dat gebeurde om de haverklap.

Op de volgende markt had hij meer geluk. Toen hij langs de kramen op het dorpsplein liep, op weg om blikken emmers bij de melkwinkel af te leveren, zag hij haar en ving hij haar blik. Ze kneep ertussenuit en volgde hem. In een beukenbosje waren Agneta en hij eindelijk alleen.

‘Hebben jullie gezoend?’ vroegen we. We gingen naar de film. We wisten wat er gebeurde als mensen verliefd waren – niet dat we dit soort gedrag bij papa en mama zagen!

‘Meisjes, wat halen jullie je toch in je hoofd. Eén keer heb ik haar toen gezoend.’ Maar ze durfden niet te dralen in het bosje en te riskeren gezien te worden. Bovendien had zij hem belangrijke zaken te vertellen: hoe hij de boerderij kon herkennen, op welk tijdstip ze naar buiten kwam om de kippen te voeren, en dat ze een geheime plek had in het bos aan de rand van de boerderij, waar niemand anders kwam.